УДК. 343.412

ІНОГАМОВА-ХЕГАЙ Л.В.,
д.ю.н., професор МДЮА

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ЗЛОЧИНІВ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

Кодифікація злочинів міжнародного характеру на даний момент ще не здійснена. Систему цих злочинів на основі норм міжнародного кримінального права і з урахуванням національного права держав можна подати в такому вигляді:

I) злочини проти прав і свобод особистості:

1) рабство і работоргівля;
2) викрадення і інше насильницьке зникнення людей;
3) торгівля і незаконне вербування людей;
4) нелегальна еміграція і імміграція;
5) експлуатація проституції;
6) катування і інші жорстокі види поводження і покарання, які принижують людську гідність;

II) економічні злочини:

1) легалізація доходів від злочинної діяльності (відмивання);
2) фальшивомонетство (підробка грошових знаків);
3) незаконне використання чужого товарного знаку, знаку обслуговування і назви місця походження товару;

III) корупційні злочини:

1) одержання хабарів;
2) давання хабарів;
3) комерційний підкуп;

IV) злочини проти суспільної безпеки.

А) Злочини проти суспільної безпеки:

1) участь в організованій злочинній групі;
2) піратство;
3) незаконний обіг вогнепальної зброї;
4) хуліганство.

Б. Транспортні і зв'язані з транспортом злочини;

1) зіткнення морських суден;
2) ненадання допомоги на морі;
3) порив і пошкодження телеграфного кабелю і трубопроводів;

4) дорожньо-транспортні злочини.

В. Екологічні злочини і злочини, які вчинені в винятковій економічній зоні і на континентальному шельфі:

1) екологічні злочини;

2) злочини, які здійснюються в винятковій економічній зоні;

3) злочини, які здійснюються на континентальному шельфі.

Г. Злочини проти здоров'я і суспільної моральності:

1) незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин;

2) поширення порнографії.

Д. Посягання на культурну спадщину народів:

1) знищення або пошкодження культурних цінностей народів;

2) неповернення культурних цінностей.

Система злочинів міжнародного характеру (конвенційних) повинна відкриватися саме злочинами проти прав і свобод особистості, виходячи з пріоритету прав особистості в суспільстві і державі.

На основі норм міжнародного права до цієї групи необхідно віднести: рабство і работоргівлю; викрадення і інше насильницьке зникнення людей; торгівлю і незаконне вербування людей; нелегальну еміграцію і імміграцію; експлуатацію проституції і інші види поводження і покарань, що принижують людську гідність.

Рабство і работоргівля в сучасному світі в чистому вигляді хоча і зустрічаються, проте, з врахуванням відносин соціально-економічних, політичних, культурних, які змінилися, суспільство частіше зустрічається з різними явищами, схожими з рабством. Боротьбі з цим злочином присвячена Конвенція стосовно рабства 1926 року із змінами, які внесені Протоколом 1953 р. Згідно з Конвенцією рабство є стан чи положення людини, над яким здійснюються атрибути права власності або деякі з них. Работоргівля визначена як всякий акт захоплення, придбання чи віддавання людини з метою продажу його в рабство; всякий акт придбання невільника з метою продажу його чи обміну; всякий акт відступу через продаж або обмін невільника, якого придбано з метою продажу або обміну, рівно як взагалі кожен акт торгівлі чи перевезення невільників (ст. 1. Конвенції) [1. С. 5-8].

Додатковою Конвенцію про скасування рабства, работоргівлі і інститутів та звичаїв, схожих з рабством 1956 р. до останніх віднесені:

а) боргова кабала, тобто положення чи стан, яке виникає через заклад боржником для забезпечення боргу своєї особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо відповідно визначена цінність виконаної роботи не зараховується для погашення боргу, або ж тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений;

б) кріпосний стан, тобто таке використання землі, при якому користувач повинен за законом, звичаєм чи згодою жити і працювати на землі, що належить іншій особі, виконувати певну роботу для такої іншої особи, за винагороду чи без неї, і не може змінити цей свій стан;

в) будь-який інститут чи звичай, через які:

1) жінку обіцяють видати чи видають заміж, без права відмовлення з її боку, її батьки, опікун, сім'я чи будь-яка інша особа чи група осіб за винагороду грішми чи натурою;

2) чоловік жінки, його сім'я чи його клан має право передати її іншій особі за винагороду чи інше;

3) жінка по смерті чоловіка передається як спадщина іншій особі;

4) будь-який інститут чи звичай, в силу яких дитина чи підліток молодший 18 років передається одним або обома своїми батьками чи своїм опікуном іншій особі, за винагороду чи без такої, з метою експлуатації цієї дитини чи підлітка або ж його праці (ст. 1).

Відповідно до Додаткової Конвенції під «рабом» розуміємо особу, яка перебуває в стані особи, стосовно якої здійснюються деякі або всі повноваження, властиві праву власності, під «особою в підневільному стані» – особу, яка перебуває в стані, що склалося в результаті інститутів чи звичаїв, схожих з рабством, під «работоргівлею» – всі дії, зв'язані з захопленням, придбанням якої-небудь особи або з розпоряджанням нею з метою обернення її в рабство; всі дії, зв'язані з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; всі дії з продажу чи обміну особи, придбаної з цією метою, і взагалі будь-яка дія щодо торгівлі чи перевезення будь-якими транспортними засобами (ст. 7).

Конвенцією, держави, які в ній брали участь, зобов'язуються визнати у своїх національних законах кримінальними злочинами обернення іншої особи в рабство, чи спонукання іншої особи до віддачі себе або особи, від неї залежної, в рабство, або спонукання

на здійснення таких вчинків, чи співучасть в них, чи участь в таємній змові для здійснення будь-якої з цих дій, а також спонукання іншої особи до віддавання себе чи особи, залежної від іншої особи, в підневільний стан, до будь-якого спонукання на здійснення такого злочину, до співучасті в ньому, чи тайній змові для здійснення будь-якого з цих злочинів (ст. 6) [1. с. 9-12].

Викрадення і інші насильницькі зникнення людей посягають на одне з невід'ємних прав особи – право фізичної особи, яке складається з розпоряджання своїм місцеперебуванням в просторі і часі на власний розсуд. Небезпека вказаних злочинів виявляється в тому, що вони часто супроводжуються нанесенням шкоди здоров'ю потерпілих і навіть позбавленням їх життя.

В Декларації «Про захист всіх осіб від насильницького зникнення», прийнятої Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН в 1992 р. говориться про необхідність боротьби з насильницьким зникненням людей. В Декларації відмічається, що осіб заарештовують, затримують чи викрадають проти їх волі посадові особи або держави, організовані групи чи приватні особи, що діють від імені уряду, за його прямою або ж непрямою підтримкою. В останньому не повідомляється про долю таких осіб, не визнається позбавлення їх свободи, що ставить останніх поза захистом закону.

Відповідно до статті 3 Декларації кожна держава приймає ефективне законодавство, адміністративні, судові і інші заходи для попередження і викорінення актів насильницького зникнення на будь-якій території, яка перебуває під її юрисдикцією.

Спираючись на положення Загальної декларації прав людини і Міжнародного Пакту про громадські і політичні права, які захищають право на життя, право на свободу і безпеку особистості, право не наражатися на катування, державам рекомендується визнати будь-які акти насильницького зникнення як тяжкий злочин, за який передбачені відповідні міри покарання (ст. 4) Декларацією будь-який акт насильницького зникнення визначається як зневага людської гідності.

Будь-який акт насильницького зникнення ставить потерпілих поза захистом закону, а також наносить тяжкі страждання їм і їх сім'ям. Він є порушенням норм міжнародного права, які гарантують право на свободу і безпеку особистості і право не наражатися на катування і інші жорстокі, нелюдські або принижуючі людську гідність види поводження чи покарання. Він є також порушенням

прав на життя і представляє собою серйозну загрозу цьому праву (ст. 1) [3.]. Торгівля і незаконне вербування людей; нелегальна еміграція і імміграція: експлуатація проституції – злочини, які нерідко супроводжують одне одного, тому надається перевага їх комплексному розгляду. Дані злочини не являються рабством і схожими з ним інститутами.

Конвенцією по боротьбі з торгівлею людьми і експлуатації проституції третіми особами 1949р. з Заключним протоколом до неї злочинами признаються: 1) звідництво, схиляння чи розбещення з метою проституції іншої особи, навіть з її згоди; 2) експлуатація проституції іншої особи, навіть з її згоди; 3) утримання будинку розпусти чи управління ним, або свідоме фінансування чи участь в фінансуванні будинку розпусти; 4) здавання в оренду чи наймання будівлі чи іншого місця, або ж його частини, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами; 5) замах і приготування до здійснення будь-якого із вищевказаних злочинів; 6) навмисна співучасть в будь-якому із вказаних злочинів (ст. 1-4) [4. с. 280-290].

Стосовно імміграції і еміграції для припинення торгівлі людьми з метою проституції, Конвенція зобов'язує держави вживати такі заходи: видавати необхідні нормативні акти для захисту емігрантів і іммігрантів, особливо жінок і дітей, в пунктах їх прибуття і відправлення, а також під час їх перебування в дорозі; вживати заходи для інформування населення про небезпеку такої торгівлі; вживати належні заходи для забезпечення спостерігання за залізничними станціями, морськими портами і іншими громадськими місцями, а також на шляху їх пересування, для запобігання міжнародної торгівлі людьми з метою проституції; повідомляти владу про прибуття підозрюваних або жертв цієї торгівлі; надавати тимчасову допомогу і підтримувати жертви міжнародної торгівлі людьми з метою проституції до їх висилання; репатріювати такі жертви при наявності в них бажання або одержання вимоги про їх репатріацію з боку осіб, в чиєму розпорядженні вони перебувають, або якщо є оснований на законі наказ про їх висилання з країни. При цьому репатріація можлива лише після досягнення угоди з державою призначення про особу і громадянство репатрійованої особи або про місце його прибуття на кордон; спостерігати за організаціями з найму на роботу з метою захисту осіб, які шукають

роботу, особливо жінок і дітей, від небезпеки їх можливої експлуатації з метою проституції (ст. ст. 17, 19, 20 Конвенції).

Питання торгівлі людьми, незаконної еміграції і імміграції, злочинного вербування людей були об'єктом дослідження міжнародного співтовариства і при розгляданні питань з транснаціональної організованої злочинності. Одночасно з прийняттям Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.були прийняті Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і Протокол проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і повітрям, які доповнюють Конвенцію ООН проти транснаціональної злочинності 2000 р.

В Протоколі про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми від 15 листопада 2000 р. під «торгівлею людьми» розуміються здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передавання, приховування чи одержання людей шляхом погрози силою або ж її використання, чи інших форм примусу, викрадання, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливості стану, або ж через підкуп, в виді грошових оплат або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу.

«Експлуатація « означає експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи звичаї, схожі з рабством, підневільний стан чи вилучення органів.

В Протоколі роз'яснюється, що згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, не виключає злочинності цього діяння, якщо було використане будь-яке із засобів впливу вказане в визначенні «торгівля людьми».

Особливо захищаються в даному Протоколі права і інтереси дитини, під якими розуміється будь-яка особа, яка не досягла 18-річного віку. Вербування, перевезення, приховування чи одержання дитини з метою вказаної експлуатації вважаються «торгівлею людьми» навіть, якщо вони не позв'язані з застосуванням будь-якого із засобів впливу, наведених в визначенні «торгівля людьми" (ст. 3 Протоколу).

Протокол зобов'язує держав-учасників визнати злочином: навмисну торгівлю людьми; експлуатацію людей; торгівлю дітьми; замах; участь як співучасника або організацію інших осіб чи керівництво ними з метою здійснення цих злочинів. (ст. 5).

Положення розглянутого Протоколу застосовуються, якщо в ньому не вказано інше, для попередження, розслідування і кримінального переслідування в зв'язку з вищеназваними злочинами, коли ці злочини носять транснаціональний характер і здійснені організованою злочинною групою, а також для захисту жертв таких злочинів [5.]. Аналогічно визначається і сфера застосування Протоколу проти незаконного ввезення мігрантів сушею, морем і повітрям, Додатковою конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 15 листопада 2000 р.

Згідно з Протоколом « незаконне ввезення мігрантів» означає забезпечення з метою одержання, прямо чи непрямо, будь-якої фінансової чи іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду в будь-яку державу-учасника будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території; а «незаконний в'їзд» – це перетин кордонів без додержання встановлених вимог для законного в'їзду в державу, яка приймає (ст. 3).

Протокол накладає на держав-учасників обо'язок визнати злочинами при їх навмисному здійсненні з метою одержання, прямо чи непрямо, фінансову чи іншу матеріальну вигоду такі дії як: а) незаконне ввезення мігрантів; б) приготування до незаконного ввозу мігрантів в вигляді: 1) виготовлення підробленого документу на в'їздвиїзд чи посвідчення особи; 2) придбання чи надання такого документу чи володіння ним; в) надання будь-якій особі, яка не є громадянином відповідної держави або не проживає постійно на її території, можливості перебувати в цій державі без дотримання необхідних вимог для незаконного перебування в ній шляхом використання способів, згаданих в пункті «б», чи інших будь-яких незаконних засобів; г) замах, участь як співучасника чи організацію інших осіб або керівництво ними з метою здійснення будь-якого з цих злочинів (ст. 6).

В кримінальному законодавстві Російської Федерації немає складів злочинів торгівлі людьми (крім торгівлі неповнолітніми), примусової праці, незаконної еміграції і імміграції. В майбутньому ці злочини повинні бути подані в КК РФ.

Охороні прав і свобод дітей присвячена Конвенція про права дитини 1989 р. За Конвенцією дитиною є кожна людська істота до досягнення віку 18 років, якщо за законом, застосованим до цієї дитини, вона не досягла повноліття раніше.

В відповідності до цієї Міжнародної Конвенції на державах – учасниках лежать обов'язки захищати дитину від всіх форм сексуальної експлуатації і сексуального розбещення. З цією метою держави повинні були передбачити всі необхідні заходи для того, щоб запобігти: а) спонукання чи примушення дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використання з метою експлуатації дітей в проституції або іншій незаконній сексуальній практиці; в) використання з метою експлуатації дітей в порнографії і порнографічних матеріалах (ст. 35) [6. Ст. 955].

Катування і інші жорстокі принижуючі людську гідність види поводження і покарань є одним з найнебезпечних злочинів проти прав і свобод людини. Катування за певних умов можуть бути як військовими злочинами, так і злочинами проти людства. Катуванням присвячена міжнародна Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарань 1984 р.

Згідно до Конвенції під «катуванням» розуміється будь-яка дія, якою особі навмисне спричиняється сильний біль або страждання, фізичні чи моральні, з метою одержання від неї чи від третьої особи відомості або зізнання, покарати його за дію, яку здійснило воно чи третя особа або в здійсненні якої вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з іншої причини, яка заснована на дискримінації будь-якого характеру, коли такий біль чи страждання заподіюються державною посадовою особою чи іншою особою, яка виступає як офіційна, чи при їх підбуренні, або з їх відому чи мовчазної згоди. Цим визначенням не охоплюється біль і страждання, які виникають в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій чи викликаються ними випадково (ст. 1).

Конвенція зобов'язує держави вжити ефективні законодавчі, адміністративні, судові і інші заходи для попередження актів катувань на будь-якій території, яка перебуває під її юрисдикцією. В цій Конвенції підкреслюється, що ніякі виняткові обставини, в тому числі стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, не можуть слугувати виправданням катувань. Також не визнається виправданням катувань і наказ начальника вищого рівня або державної влади (ст. 2).

Закріплені в Конвенції також заходи з недопущення можливого застосування катувань до особи. Так в ст. 3 розглядається: жодна держава-учасник не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо існують серйозні підстави думати, що їй може загрожувати там застосування катувань [7.с. 39-40].

В кримінальному законодавстві РФ на теперішній момент подані не всі діяння із розглянутих конвенційних злочинів проти прав і свобод особистості. Крім уже названих норм про торгівлю людьми, експлуатацію і незаконну міграції в КК РФ відсутні норми про рабство і работоргівлю, насильницьке зникнення людей. Недостатньо закріплена відповідальність за катування і інші види поводження, які принижують людську гідність і застосовуються посадовими особами. Фактично, на теперішній час, катування передбачені як кваліфікуюча ознака тільки в одному посадовому злочині: примушення до давання свідчень (ст. 302 КК РФ).

За КК РФ викрадання людей карається (ст. 126). Цей злочин близький до насильницького зникнення людей, проте останнє характеризується тим, що здійснюється особами, частіше посадовими, які діють від імені уряду, за його прямою чи непрямою підтримкою, з його дозволу чи згоди. Ця важлива ознака відсутня в російському понятті викрадення людини.

В КК РФ передбачена відповідальність за сексуальну експлуатацію, в тім числі жінок і дітей. Так, ст. 240 КК РФ установлена відповідальність за залучення до занять проституцією, а ст. 241 КК РФ – організацію чи утримання притонів для занять проституцією.

Досить детально в російському кримінальному законодавстві поданий захист прав і свобод дитини.

Література:

1. Действующее международное право в 3-х томах. - М., 1997. - Т. 3.

2. Информационная база системы КонсультантПлюс: Международное право.

3. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций. Заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XVI. - М., 1957.

4. Информационная база системы КонсультантПлюс: Международное право.